

Archeologické dědictví – základ evropské kulturní paměti

Metody interpretace archeologických expozic žákům mladšího a staršího školního věku

DENISA BREJCHOVÁ

Úvod

Díky odvěké touze lidí shromažďovat a uchovávat nejrůznější předměty existují v současnosti na světě desítky tisíc muzeí s miliony sbírkových předmětů. Muzea jsou místa veřejná, místa pro veřejnost přímo určená, místa ve velké míře také placená z veřejných zdrojů, tedy místa, která ovlivňují společnost a zároveň jsou jí ovlivňována. Lidé muzea vnímají jako důvěryhodné instituce i spolehlivý zdroj informací. Jejich specifická role ve společnosti a jejich podíl na vzdělávání byly popsány nejen v odborných článcích, studiích a metodikách, ale i v řadě právních a normativních textů – viz např. § 1 odst. 4 první části zákona č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy, a Profesionální etický kodex Mezinárodní rady muzeí (ICOM, 2006). Smyslem existence muzeí nejsou jen samotné sbírky, ale také získávání poznatků o vnějším světě, uspokojování lidské potřeby hledat a nalézat odpovědi na základní otázky o smyslu života

(Žalman, 2017, s. 15–16) a participace na vzdělávání široké veřejnosti.

Jedinečnost edukace v muzejním prostředí je dána jak autentičností prostředí, tak přítomností originálních sbírkových předmětů. Svoji významnou a svým způsobem nezastupitelnou roli hrají ve sbírkách nálezy archeologické, neboť mají obrovský edukační potenciál, např. v oblasti objektového učení, ale také proto, že archeologie v lidech vzbuzuje emoce. Na jedné straně stojí romantické představy o velkých objevech a dobrodružství, na straně druhé vědomí obstrukcí a vysokých nákladů během stavební činnosti. A jaká je skutečnost? Co je klíčem k očištění a pochopení archeologie? Stačí pouze popularizace? Domnívám se, že ne. Žádné artefakty samy o sobě mnoho nevyprávějí. Nezbytná je kvalitní a správná interpretace a pečlivé zasazení do kontextu. V tomto procesu hraje klíčovou roli prostředníka mezi veřejností (školy) a sbírkami prezentovanými ve stále nebo dočasné expozici muzejní pedagogika – moderní sociální věda, jejímž základním

prostředkem je edukace (tedy nejen vzdělávání, ale také výchova). Soudobá mimoškolní edukace vychází z humanistické koncepce, kde pedagog (lektor) pomáhá návštěvníkovi muzea na cestě za poznáním. Takové pojetí může pomoci překonat jistý odpor k pojmům výchova a vzdělávání (Jůva et al., 2014, s. 7–11).

Cílem neformálních vzdělávacích programů zaměřených na archeologii je provést žáky v úzké kooperaci se školou vzdělávacími oblastmi Člověk a jeho svět a Člověk a společnost zakončenými v Rámcových vzdělávacích programech (dále RVP). RVP specifikují rovněž učební cíle, které zakládají na rozvoji kompetencí a dovedností. Navzdory tomu však ve většině českých škol stále převládá konzervativní pojetí výuky, tj. frontální způsob výkladu a memorování, kde je hlavním cílem, aby byl žák schopen zopakovat fakta podle výběru pedagoga. I přesto (nebo právě proto) by mělo být společným cílem škol a muzeí pokoušet se nalézat vhodné didaktické nástroje k rozvoji kompetencí, které lze v kontextu formálního a neformálního vzdělávání využít při práci s archeologickými prameny, a pokusit se zvolit účinné a přiměřené formy interpretace hmotné kultury žákům základních škol.

Jako příklad možného propojení obou forem výuky uvádím kazuistiku z vlastní muzejně pedagogické praxe s jasně definovanými parametry: časovou dotací, vzdělávacími cíli, podrobně rozpracovaným obsahem programu, cílovou skupinou, metodami a způsoby realizace a klíčovými kompetencemi. Jedná se o vzdělávací program *Cesta do pravěku Plzeňského kraje*

v Západočeském muzeu v Plzni pro žáky 1. a 2. stupně ZŠ a víceletých gymnázií. Příklad dobré praxe nabízí vhléd do problematiky ve dvou rovinách – pohledem archeologa, který k interpretaci obsahu používá pedagogické i didaktické nástroje. Program byl ověřován v průběhu pěti let na vzorku cca 7 000 žáků, evaluace u pedagogů probíhala bezprostředně po ukončení programu formou evaluačního dotazníku.

PRAKTICKÝ PŘÍKLAD

Současná podoba vzdělávacího programu *Cesta do pravěku Plzeňského kraje* je výsledkem několikaletého testování a hledání nejvhodnějších forem edukace. Program je realizován v hlavní budově Západočeského muzea v Plzni ve stálé expozici Archeologie, věnované pravěku jihozápadních Čech. Výhodou programu je snaha o inovativní přístup ke vzdělávání a reflexi doporučení zakončených v RVP. Cílem programu (v souladu se vzdělávacími oblastmi Člověk a jeho svět a Člověk a společnost) je nejen seznámit žáky s historií našeho národa v kontextu významných událostí světových dějin, naučit žáky poznávat hodnoty kulturního dědictví a vážit si jich a vést žáky k poznání, že historie není pouze věda s výčtem dat a událostí, ale také poskytnout školám jedinečnou možnost propojit teoretické poznatky o archeologických kulturách a nemovitých památkách s konkrétními artefakty, naučit žáky využívat sbírky muzeí jako informační zdroje pro pochopení minulosti a nabídnout možnost autentického zážitku v muzejním prostředí.

Žáci se během edukačního programu seznámí s obdobím od pravěku do raného středověku jako s časovým sledem událostí a ukotví svoji orientaci v čase. Didaktickými prostředky jsou interaktivní časová osa, moderovaná diskuse s lektorem, samostatná práce s kopiemi artefaktů a práce s badatelskými listy.

Program se skládá ze čtyř fází: interaktivní dialog, skupinová práce s časovou osou, pojmy a kopiemi, vlastní činnost a samostatná práce s badatelskými listy. Program je složen z dynamicky se střídajících cvičení a úkolů, které umožňují aplikovat širokou škálu metod s důrazem na metody aktivizační. Celková časová dotace je 60 minut.

Fáze I

Úvod do problematiky pravěku a archeologie probíhá frontální formou prostřednictvím interaktivního dialogu lektor–žáci. V úvodu programu je jasně časově a terminologicky vymezeno téma programu, abychom zabránili opakovaní žjitých dezinterpretací. Jde zejména o chybné vnímání pojmů paleontologie vs. archeologie a prehistorie. V populární literatuře, v médiích atd. se pojem prehistorie někdy užívá i v širším smyslu pro celou minulost Země či vesmíru. Tuto část dějin zkoumá paleontologie. Pravěk, který je tématem uvedeného programu, zahrnuje období vzniku a vývoje člověka jako biologického druhu, lidské společnosti a kultury od nejstarších nálezů (asi 3 miliony let př. n. l., rozhraní třetihor a čtvrtohor) do vzniku tzv. vysokých kultur a zavedení

písmo (Dějepis, 2013, s. 11–21). Toto období je možné poznávat pouze díky hmotným památkám, tedy skrze předměty, stavby a další stopy lidské činnosti, tedy skrze archeologii. Žákům vysvětlíme, že poznání a pochopení pravěkých dějin je velmi obtížné. Proto je důležité pochopit vztahy mezi jednotlivými ději a jevy, vnímat národní historii v kontextu světových dějin a poznat hlavní historické realie, včetně regionálních specifík. Díky autentickému prostředí a sbírkovým předmětům, které jsou součástí expozice, je možné v této fázi programu propojovat teoretické poznatky s praxí. Interpretace archeologického obsahu je založena na interdisciplinárním přístupu, kde východiskem jsou sice archeologické prameny, ale prostředkem jejich interpretace jsou pedagogické a didaktické metody. Časová dotace: 5 minut.

Fáze II

Ve druhé fázi pracují žáci samostatně s interaktivní časovou osou, kterou představuje navinovací textilní pás a dřevěné destičky s názvy jednotlivých období, tj. pravěk – včetně doby kamenné, bronzové, železné, římské (není součástí RVP pro první stupeň) a stěhování národů –, středověk, novověk a moderní doba, které žáci postupně chronologicky umísťují na osu. Zaměřujeme se na minulost území naší republiky v kontextu světových dějin. Cílem této fáze je upozornit žáky na rozdílnou délku trvání jednotlivých období, zejména na disproporci délky pravěku vůči ostatním dějinným epochám a na souvislosti v širším historickém kontextu. Z dosavadních zku-

šeností vyplývá, že pro žáky je největším problémem rozčlenit osu podle délky jednotlivých období, často dělí osu na třetiny – pravěk, středověk, novověk. Zejména pro žáky mladšího školního věku je rozčlenění velice obtížné. Při práci s osou dochází k propojování vizuálního vjemu se sluchem přijímanou informací, fixace nových znalostí tak probíhá okamžitě.

Po skupinové korekci následuje druhá část práce s časovou osou – žáci dostanou obrázky s 16 motivy z českých dějin se vztahem k pravěku a vybrané zajímavosti světových dějin, zejména příklady ze starověku, z nichž některé nejsou součástí RVP. Téma, která nejsou součástí RVP, jsou do programu zařazena pro rozšíření školních znalostí, neboť přinášení nových poznatků, sdělení „něčeho navíc“ je jeden z úkolů neformálních vzdělávacích programů. Mezi motivy je zařazen např. oheň, pes, jeskynní kresby, mamut, egyptské pyramidy, dlouhý neolitický dům, meč či tkalcovský stav. Jeden motiv je mimo téma pravěkých dějin lidí – obrázek dinosaura k zdůraznění rozdílu mezi pravěkem (období dějin lidí) a prehistorií (období dějin Země) a paleontologií a archeologií, tedy pojmy, o kterých jsme hovořili již v první fázi programu a chceme je fixovat. Motiv dinosaura klademe před osu a zdůrazníme obrovskou časovou disproporcii – dinosaury a člověka dělilo časové období cca 65 milionů let. Úkolem žáků je spolupracovat v malých skupinách a seřadit výše uvedené motivy chronologicky i časově správně. Následuje skupinová korekce a výklad k jednotlivým pojům.

Ve třetím kroku dostanou žáci do rukou kopie pravěkých artefaktů, které

na základě předchozích informací zařazují na osu s odůvodněním, proč podle jejich názoru patří předměty do příslušného období, a snaží se uhádnout účel jednotlivých předmětů. Přitom si všímají materiálu i způsobu zpracování. Tímto způsobem se snažíme žáky vést ke kritickému myšlení, k analýze předkládaných informací a k vlastní interpretaci historických faktů, tedy k historické gramotnosti. Časová dotace: 25 minut.

Fáze III

V této fázi mají žáci možnost vyzkoušet si drcení obilí na replikách neolitických dvoudílných ručních mlýnků (znotčerek, drtidel) a na latěnském kruhovém žernovu, který využívali Keltové od 4. století př. n. l. Nejde však o experimentální archeologii, nýbrž o experienci neboli replikaci činnosti (Smetánka, 2000), během které žáci získávají zkušenost s aktivitami, které byly každodenní součástí života zemědělského obyvatelstva na našem území již od 6. tisíciletí př. n. l. Časová dotace: 10 minut.

Fáze IV

Poslední fázi představuje samostatná činnost v expozici Archeologie – práce s badatelskými listy. Cílem pracovních listů je ukázat žákům rozmanitost života v pravěku a náročnost pravěkých řemesel se zřetelem na podobnosti i rozdíly s dnešní kulturou. Vypracování listů zahrnuje řešení jednoduchých úkolů, výtvarné prvky, ale také práci s textem a schopnost porozumění jeho obsahu. Fixace nových

informací probíhá ve škole při následné práci s badatelskými listy. Časová dotace: minimálně 20 minut plus jedna vyučovací hodina ve škole.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE A KONKRÉTNÍ ZPŮSOB JEJICH ROZVOJE V PROGRAMU

Osvojování klíčových kompetencí (dovedností) je celoživotní proces, který začíná již v předškolním vzdělávání. Pomáhá ke správnému vykonávání konkrétní činnosti vhodnou metodou. V uvedeném programu rozvíjíme tyto klíčové kompetence:

Kompetence k učení: vyhledávání a třídění informací, získávání nových informací – vyprávění, výklad, rozvoj představitivosti, získávání nových faktů k regionálním dějinám, rozvoj poznávacích dovedností, představitivosti a paměti.

Kompetence komunikativní: děti diskutují nad možným výkladem historických událostí, nad významem jednotlivých artefaktů a nad utvářením a proměnami způsobu života.

Kompetence sociální a personální: vyjádření vlastního názoru, aktualizace, porovnání pravěkého hodnotového systému s moderním uvažováním. Porovnání pravěkých artefaktů, pochopení jejich významu, účelu apod. Porovnání jednotlivých artefaktů a památek mezi sebou, hledání kulturního významu jednotlivých památek pro současnost.

Kompetence občanská: vytváření pozitivního vztahu k místu, kde žák žije,

a ke kulturním a uměleckým památkám v ČR.

FORMA A METODY

Program využívá řadu forem (frontální, frontálně individuální a skupinovou) a metod, např. metody slovní (monologické, dialogické, práce s textem), názorně demonstrační (pozorování jevů a předmětů, předvádění předmětů a činností – pokusů, demonstrace statických obrazů), praktické (návčik dovedností), sdělovací (prezentace lektorem), aktivizující (diskuse) a další.

ZÁVĚR

Tento příklad dobré praxe představuje pouze jednu z možností efektivního propojení formálního a neformálního vzdělávacího prostředí. V budoucnosti se však neobejdeme bez rozsáhlé systémové změny. Od konce roku 2019 se připravuje nová vládní Strategie vzdělávání do roku 2030+, kde by se základním pojmem vzdělávání pro budoucnost měly stát tzv. kompetence, tedy takový model dovedností a schopností, který klade důraz na využití znalostí v souladu s nejnovějšími jednoznačnými neurovědními a psychologickými poznatky o fungování lidského mozku a mechanismech lidského učení. Věříme, že nová strategie bude šancí nejen pro české školství, ale také pro mimoškolní vzdělávání a muzejní pedagogiku. Pokud skutečně chceme, aby budoucí generace tvořily společnost s hlubokým vztahem k historii, umění či kultuře a vnímaly svoje historické dědictví jako součást vlastní identity,

je nutné začít budovat vztah k němu již od dětství, naučit se číst v odkazu předků a porozumět mu. Klíčovou roli v tomto procesu by měla hrát právě muzea, která nepochybně jsou jak vzdělávací, tak vý-

chovnou institucí – vždyť veškeré muzejní činnosti svým dílem a možnostmi přispívají k předávání a rozvoji kultury, což je také nejširším úkolem výchovy (Šobáňová, 2012).

LITERATURA

- Dějepis. (2013). Dějepis 6 pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. vyd. Plzeň: Fraus.*
ICOM (2006). *Profesní etický kodex Mezinárodní rady muzeí.* Paříž: ICOM.
Jůva, V. et al. (2014). *Základy muzejní pedagogiky. Studijní texty.* Moravské zemské muzeum Brno.
Smetánka, Z. (2000). Archeologie a experiment. Miroslavu Buchvaldkovi k životnímu jubileu. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 22(4), 2–5.*
Šobáňová, P. (2012). *Muzejní edukace.* Univerzita Palackého v Olomouci.
Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů.
Žalman, J. (2017). *Kapesní průvodce po muzeu a muzejnictví.* Praha: Národní muzeum.

Mgr. Denisa Brejchová

Západočeské muzeum v Plzni; e-mail: dbrejchova@zcm.cz